



GENCİNE

Klâsik Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

Cilt: 1 Sayı: 1 Temmuz 2021 www.gencinedergisi.net

GÜLİSTÂN'DA KELİLE VE DİMNE ETKİSİ

THE EFFECT OF KELILE AND DİMNE IN GULISTAN

Melis SUSEM*

Öz

Sa'dî-i Şîrâzî, Fars edebiyatının Firdevsî, Hâfız gibi büyük isimleri arasında yer alır. O, 13. yy. da Fars edebiyatının önemli şairlerinden biri olarak, hayatta iken büyük bir şöhret kazanmış ve çağdaşı pek çok şair üzerinde de etki bırakmış bir sanatçıdır. Yaşadığı dönemde gazeli müstakil bir edebî tür olarak mükemmel bir seviyeye ulaştırmıştır. Sa'dî'nin iki önemli eseri -Bostân ve Gülistân-, hem Fars edebiyatında hem de Türk edebiyatında önemli izler bırakmıştır. Kişilik eğitimi, ahlâk eğitimi ve değerler eğitimi açısından ayrı bir yeri olan Gülistân; ahlak, terbiye, sosyal hayat, insanoğlunun yaşayışı hakkındaki pek çok konuya temas eder. Eser bu konuda, kendisinden yüzyıllarca önce, farklı bir coğrafyada yazılmış olan ve ciddilik, mizah, eğlence, felsefe ve hikmeti bir arada bulunduran Kelîle ve Dımne'den izler taşır. Her iki eser de günlük hayata dair edebî ve ahlakî sonuçlar çıkarılabilecek hikâyelerden oluşur. Çalışmamızda Gülistân üzerindeki bu etkinin ne düzeyde ve ne şekilde olduğu üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sa'dî, Gülistân, Beydebâ, Kelîle ve Dımne, etki.

Abstract

Sa'dî-i Şîrâzi is among the great names of Persian literature such as Firdevsi and Hafız. As an important poet of Persian literature in 13th century, he became famous while he was living and he was an artist who impacted on many of his contemporaries. He delivered ghazal to a great level as a literature form during his period. Two important works of Sa'dî -Bostan and

* Kocaeli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0001-7695-7421.

Gülistan-, left important traces both in Persian literature and Turkish literature. Gülistan, which has a different place in terms of personality education, moral education and values education, refers to many topics about morality, decency, social life, the life of mankind. The work tracks in related to Kelîle ve Dimne, which holds together the seriousness, humor, fun, philosophy and wisdom and was written in a different geography centuries before itself. Both works consist of stories which can be extracted literary and moral conclusions related to daily life. In our study, it was focused on at what level and how was of this effect on Gülistan.

Key Words: Sa'di, Gülistan, Beydeba, Kelîle ve Dimne, effect.

GİRİŞ

A. SA'DÎ-İ ŞÎRÂZÎ VE ESERİ GÜLİSTÂN

Fars edebiyatının en büyük şairlerinden olan Sa'dî-i Şîrâzî (ö. 691/1292) Şîraz'da dünyaya gelmiştir. Şairin doğum tarihi ile ilgili olarak farklı rivayetler nakledilmekle beraber, bu konu ile ilgili en önemli işaretlerden biri, şairin Gülistân adlı eserinde yer almaktadır. Eserde şairin kendisinin mürebbi ve şeyhi olduğunu belirttiği Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ile alâkalı olan hikâye bu konuya ışık tutmaktadır. Bazı araştırmacılar hikâyede adı geçen zatın Ebü'l-Ferec Cemâleddin İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) olduğunu kabul ederek Sa'dî'nin adı geçen âlimin ölümünden en az yirmi yıl önce 577 (1181-82) yılı civarında dünyaya geldiğini ileri sürmüşlerdir. İbnü'l-Cevzî Bağdat'ta vaizlik, Müstansırıyye Medresesi'nde müderrislik yapmış, 633'te (1235-36) Dârü'l-hilâfe muhtesibi olmuş, babası ve iki kardeşiyle birlikte Gülistân'ın telif edildiği 656 (1258) yılında Bağdat'ın istilâsı sırasında Moğollar tarafından öldürülmüştür. Sa'dî'nin gençliğinin bu hocasının muhtesibliği dönemine rastlaması sebebiyle o sırada yaşının yirmi civarında olması tahmin edilmekte, buna göre 610-615 (1213-1218) yıllarında doğduğu düşünülmektedir.

Sa'dî, genç yaşta kaybettiği babasının ölümü üzerine anne tarafından dedesi olan Mes'ûd b. Muslih el-Fârisî tarafından yetiştirilmiştir. İlk dinî ve edebî bilgileri Şîraz'da aldıktan sonra, öğrenimini tamamlamak için 620 (1223) yılı civarında Bağdat'a gitmiş ve Nizâmîye Medresesi'nde ders görmüştür. Bağdat Müstansırıyye Medresesi'nde hocalık yapan İbnü'l-Cevzî ile Bostân'da kendisinden söz ettiği Şehâbeddin es-Sühreverdî'den etkilenmiştir. Bağdat'ta tahsilini tamamlayarak 655 (1257) yılında Şîraz'a dönen Sa'dî, Fars bölgesinin yöneticisi olan Atabek Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî'nin şehzadesi Sa'd b. Ebû Bekir b. Sa'd'ın yakınları arasına katılmıştır. Bu hânedan mensuplarından başka içlerinde İlhanlı devlet adamı Atâ Melik el-Cüveynî ile kardeşi Şemseddin el-Cüveynî'nin de bulunduğu bazı devlet adamlarını öven şiirler yazarak hayatını irşad ve halka hizmetle geçirmiştir. Şîraz'da iken hac vazifesini yerine getirip Tebriz yoluyla geri dönen Sa'dî, Tebriz'de Moğol hükümdarı Abaka Han ile görüşmüş ve ondan saygı görmüştür. Sa'dî'nin ölümüne dair kaynaklarda farklı tarihler verilmişse de son araştırmalar neticesinde 27 Zilhicce 691'de (9 Aralık 1292) öldüğü tespit edilmiştir.

Sa'dî henüz hayatta iken büyük bir şöhret kazanmış, İran dışında yaşayan kimi çağdaşı şairler gazellerinde onun üslûbunu takip etmişlerdir. Emir Hüsrev-i Dihlevî ve Hasan Dihlevî bu şairlerdendir. Seyf-i Fergânî de onun bazı şiirlerine nazîreler yazmış, hakkında methiyeler söylemiştir.

VI. ve VII. (XII-XIII.) yüzyıl şairlerinin aksine Sa'dî, bütün şiirlerinde bilinen ve yaygın olarak kullanılan kelimeleri tercih etmiştir. Onun şiirlerinde Arapça terkip ve cümleler yaygın değildir. Sa'dî'nin şiir ve nesrinin en bâriz özelliği, akıcı ve sehl-i mümteni' olmasıdır. Sa'dî, yaşadığı dönemde yaygın nazım şekli olan gazeli müstakil bir edebî tür olarak mükemmeliğe kavuşturmuştur. Dîvânı'nda âşıkâne gazeller çoğunlukta olmuş, manzum ve mensur eserlerinde ise atasözlerinden faydalanmıştır. Sa'dî sadece Fars edebiyatındaki sanatçıları değil, Türk ve Urdu edebiyatları ile Batı dünyasındaki sanatçılar üzerinde de önemli izler bırakmıştır. Dindar bir ailede yetişen ve İslâmî ilimleri tahsil eden Sa'dî'nin hangi mezhebi benimsediği kesin şekilde bilinmiyorsa da Sünnî olduğu söylenmektedir.

Sa'dî'nin manzum ve mensur eserleri ilk defa kimin tarafından gerçekleştirildiği bilinmemekle beraber, "Külliyât" adı altında toplanmıştır. Fakat şairin Gülistân ve Bostân gibi kitaplarının yanında, diğer eserlerini de bizzat kendisinin bir araya getirdiği bilinmektedir. Külliyyât'ın mevcut tertibi Ali b. Ahmed b. Ebû Bekr-i Bî-sütûn tarafından yapılmıştır. Bî-sütûn'a göre "Külliyât" on altı kitap ve altı risâle olmak üzere yirmi iki veya on altı kitap, yedi risâle şeklinde yirmi üç eseri içinde bulunduracak biçimde daha önce bir başkası tarafından derlenmiştir. Sa'dî'nin manzum eserleri şu şekildedir:

Bostân, diğer bir adıyla Sa'dî-nâme, Sa'dî'nin idealize ettiği dünyanın nasıl olması gerektiğini anlatan bir eserdir. Külliyyât içinde ve müstakil olarak birçok defa basılmış, Türkçe başta olmak üzere çeşitli dillere de çevrilerek üzerine şerhler yazılmıştır.

Kasâyid-i Arabî, 700 beyit civarında medh ve nasihat ile Mu'tasım-Billâh'a mersiye olarak yazılmış uzun bir kasideden oluşur.

Kasâyid-i Fârsî; vaaz, nasihat ve tevhid ile beraber zamanın hükümdar, vezir ve ileri gelen şahsiyetleri için yazılmış kasidelerden oluşmaktadır.

Merâsî; Mu'tasım-Billâh, Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî, Sa'd b. Ebû Bekir, Emîr Fahreddin ve İzzeddin Ahmed b. Yûsuf için mersiye olarak yazılmış kasideler ile hâmisi Atabek Sa'd b. Ebû Bekir adına kaleme alınmış son derece etkili bir tercî-i bendi içerisinde bulundurmaktadır.

Sa'dî'nin diğer manzum eserleri de şu şekildedir: Mülemma'ât ve Müselleşât, Tercî'ât, Tayyibât, Bedâiy', Havâtîm, Gazeliyyât-ı Kadîm, Sâhibiyye (Farsça ve Arapça kıtalardan ibaret olan eserde şiirlerin çoğu, Sâhibdîvan Şemseddin el-Cüveynî'ye methiye olduğundan bu isimle anılmaktadır), Hubsîyyât (Habîsât, hezel tarzı şiirlerden oluşmaktadır), Rubâ'iyât, Müfredât.

Sa'dî'nin mensur eserleri ise şunlardır:

Gülistân, Fars edebiyatının şaheserlerinden olan, Sa'dî'nin bilgi ve tecrübesini belâgat ve fesahatle yoğurup yazıya döktüğü eseridir. Aynı zamanda onun Farsça ve Arapça şiirleriyle karışık mensur bir eserdir. Bostân gibi birçok baskısı ve çeşitli dillere tercümeleri yapılmıştır.

Takrîr-i Dîbâce, Külliyyât'ın eski nüshalarında bulunmayan bu bölüm X. (XVI.) yüzyılda istinsah edilmiş yazmalarda yer almaktadır.

Nasîhatü'l-mülûk (Nesâyihu'l-mülûk), Sa'dî'nin dostlarından birinin isteği üzerine, hükümdarlara öğüt vermek amacıyla kaleme almış olduğu nazımla karışık bir risâledir.

Risâle-i Akl u Işk, Sa'deddin Netanzî'nin akıl ve aşkla ilgili sorusuna Sa'dî'nin sade bir dille verdiği cevaptır.

Risâle-i Enkiyânû; yöneticilerin, hükümdarların davranışlarına dair bilmesi ve uyması gereken bazı hususlarda, Enkiyânû'ya verilen öğütleri içermektedir.

Mecâlis-i Pencgâne, Farsça ve Arapça şiirlerle karışık olarak muhtemelen Sa'dî'nin vaazlarından oluşan, âyet ve hadislerden faydalanılarak yazılmış beş meclisten ibaret bir eserdir.

Risâle-i Selâse (Takrîrât-ı Selâse, Se Risâle): Su'âl-i Sâhib-dîvân, Mülâkât-ı Şeyh bâ Abaka Han, Risâle-i Şemseddîn Tâzî-gûy (Çiçekler, 2008: 405-407).

Gülistân, Sa'dî'nin ünlü Farsça eseri olup Salgurlu hânedanından Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî adına 656'da (1258) kaleme alınmıştır. Gerek kendi türü (makâme) içinde gerek sanat değeri bakımından taklit edilemeyen bir eser olan *Gülistân*, münâcât, na't ve yazılış sebebini anlatan bir ön sözden sonra padişahların hal ve hareketlerini, dervişlerin ahlâkını, kanaatin faziletini, susmanın faydalarını, aşk ve gençliği, güçsüzlük ve ihtiyarlığı, terbiyenin etkisini ve sohbet âdabını konu alan sekiz bölüm halinde düzenlenmiştir. Bölümler, çok defa günlük hayatta karşılaşılan olaylar dikkate alınarak bunlardan ahlâkî ve edebî sonuçlar çıkarılabilen hikâyeler, nükteler ve beyitlerle süslenmiştir.

Farsça ve Arapça şiirler yanında âyet, hadis ve atasözlerine de yer verilen eserde Sa'dî, Abdullah-ı Ensârî'nin, Makâmât sahibi Hamîdî'nin, Kelîle ve Dimne mütercimi Ebû'l-Meâlî Nasrullah-ı Münşî'nin secili üslûbunun etkisi altında kalmakla beraber, bunları daha da yumuşatarak ve bir ölçüde sadeleştirmek suretiyle kendine has bir nesir üslûbu meydana getirmiştir.

Gülistân, İsbicâbî adlı bir kişi tarafından Çağatay Türkçesi'ne çevrilmiş ve 800 (1397-98) yılında tamamlanmıştır. Ayrıca eser, Mahmûd b. Kâdî-i Manyas, Şâhidî İbrâhim Dede, Şem'î, Sûdî Bosnevî, Aysî Mehmed Efendi, Hevâî-yi Bosnevî, Şeyhülislâm Hocasâde Esad Efendi, Hasan Rızâ Efendi, Babadâğî İbrâhim Efendi, Ahmed Sâib İzzet, Mehmed Said, Tayyar Niğdeli Hakkı Eroğlu, Kilisli Rifat, Hikmet İlaydın ve Yâkub Necefzâde tarafından da tercüme edilmiştir. Eseri Sirâceddin Ali Han, Velî Muhammed Ekberâbâdî ve Tâceddin Behçet Farsça olarak ayrı ayrı şerh etmişlerdir. Arapça şerh ve çevirisi ise Sürûrî, Cebrâil b. Yûsuf el-Muhallâ ve Muhammed el-Furâtî tarafından yapılmıştır. Ali Efsûs eseri *Gülistân-ı Bâğ-ı Urdû* adıyla Urduca'ya tercüme etmiştir.

Gülistân, sadece tercüme ve şerh edilmekle kalmamış, ayrıca birçok taklidi de yazılmıştır. Muînüddîn-i Cüveynî'nin Nigâristân, Câmî'nin Bahâristân, Meclî-i Hâfî'nin Ravza-i Huld, Kemalpaşazâde'nin Nigâristân, Kânî'nin Perîşân, Sâilî'nin Ravzatü'l-ahbâb, Ahmed Şîrâzî Vekâr'ın Encümen-i Dâniş, Molla Tarzî'nin Ma'denü'l-cevâhir, Hargopal Münşî'nin Sünbülîstân ve Mehmed Fevzî Efendi'nin Bülbülîstân adlı eserleri bunlar arasında sayılabilir (Yazıcı, 1996: 240-241).

"Sa'dî-i Şîrâzî'nin Bostân ve *Gülistân*'daki hikâyeleri konu ve kahraman itibarıyla renkli bir görünüme sahiptir. Sa'dî'nin gezip gördüğü yerler, başından geçen ya da tanık olduğu olaylar, başkalarından dinleyip derlediği hikâyeler geniş açılımlı bir yelpazeyi andırır. Sa'dî, çeşitli kaynaklardan derlediği hikâyeler, bizzat şahit olduğu olaylar ve başkalarından duyduğu rivâyetlerle edindiği bilgi ve tecrübelerini hikâye ve fıkralar halinde anlatırken sade, çekici ve anlaşılır bir üslûp kullanmış, yer yer tarihî şahsiyetlerden de söz etmiştir. (...) Allah'a karşı kulluk, terbiye, aşk, muhabbet ve benzeri konuları eğitici ve öğretici bir şekilde işlemiştir. Çeşitli nasihatler ve ibretli cümlelerle sona erdirdiği hikâye ve sözlerini hep bu amaç için kullanmıştır (Zavotçu, 2009: 48)."

Gülistân'da toplumun her kesiminden insanla karşılaşmak mümkündür ve buna bağlı olarak da hikâye konularında çeşitlilik görülmektedir. Eserde şu kişi ve kişilikler yer almaktadır: Vezir, padişah, derviş, şeh-zâde, Arap haramileri, köle, hâkim, âbid, baytar, şair, müneccim, bezirgân, şeyh, hırsız, Çin cariyesi, Feridun, Horasan

padişahlarından biri olan Sebütenkin'in oğlu, Sultan Mahmud Gaznevî, Amr İbni Leys, Zünnun-i hazretleri, Nuşirevân, Büzüremihr, Şeyyad, Harun Reşid, Ebu Hüreyre (r.a.), Calinus, Hasan Meymendî, Eyaz, Kârûn, Sahbani Vail, Hz. Musa, Ebü'l-ferec İbni Cevzî, Lokman Hekim, Hatem Tâî, Yakup peygamber, Abdü'l-kadir Geylanî, İskender-i Rûmî, Huseyb, Kistrâ.

Sa'dî Şîrâzî, *Gülistân'*da yer verdiği kissadan hisse amaçlı küçük hikâyelerinde birtakım öğüt ve telkinlerde bulunmuş, insanlara mutluluğu ve mutluluğa ulaşmanın yollarını öğretme çabası göstermiştir. Sadi'nin anlattığı saadet, sadece maddenin, suretin huzuru değildir. Dünyada elde edildikten sonra ölümle kesilmeyen, ölümün ötesinde de devam eden saadettir; ruhun ve mânanın saadetidir. İnsan dünyada buna göre hazırlanmalı, karanlık mezarın içine elinde ışıkla girmelidir (Zavotçu, 2009: 50-51). Eserde, ahlâk dersi niteliğindeki, insanlara yaşama sevinci ve direnci veren birtakım nasihatler ve hikmetli sözler şu şekilde nakledilmektedir:

"... dünya kimseye kalmaz. Gönlünü cihanı yaratan Tanrı'ya bağla, işte o kadar. Dünya mülküne itimat etme. Çünkü dünya senin gibi çok kimseyi beslemiş; sonunda öldürmüştür. Mademki pak olan can çıkıp gidecektir; ha taht üzerinde ölmüşsün ha toprak üzerinde (Sadi, 2007: 8)..."

"Hakiki dost; perişanlık, zaruret, felaket zamanında el tutan kimsedir (Sadi, 2007: 26)."

"Eğer iğne acısına dayanamazsan parmağını akrebin deliğine sokma (Sadi, 2007: 27)."

"Yük çeken eşek, adam paralayan aslandan hayırlıdır (Sadi, 2007: 31)."

"Kötülük düşünen kimseye iyilik yap. Çünkü köpeğin ağzının lokma ile kapatılması uygun olur (Sadi, 2007: 42)."

"İyilik eden de kötülük eden de kendisi için yapmış olur. (...) bir kimsenin gönlünü incitme (Sadi, 2007: 44)."

"Dostların hanesini sil süpür ne varsa al; fakat düşmanların kapısını çalma (Sadi, 2007: 57)."

"İnsanlar şaka tarikiyle her ne söylerseler akıllı insan o sözden mutlaka bir hisse alır; fakat cahil kimsenin karşısında hikmet sözlerinden yüz bap okunsa kulağına masal gibi gelir (Sadi, 2007: 62)."

"Bir kimsenin sehaveti varsa şecaate ihtiyacı yoktur (Sadi, 2007: 81)."

"Yemek, yaşamak ve Allah'ın nimetlerini şükür ile anmak içindir (Sadi, 2007: 84)."

"Eğer birinin gönlünü incittinse iyi bil ki senin de gönlün incinecektir (Sadi, 2007: 102)."

"Söz her ne kadar gönle hoş, tatlı gelir; tasdik ve tahsine layık olursa da bir kere söyledin mi artık bir daha tekrar etme; çünkü bir yemekte helva bir kere yenir, iki kere yenmez (Sadi, 2007: 110)."

"Edep, tedbir, akıl sahibi insan başkalarını susmuş görmeyince söz söylemez (...) Padişahın sırrını ifşâ etmek insanın hayatına mal olur (Sadi, 2007: 111)."

"Ara sıra görülen sevgili doya doya görülenden daha iyidir (Sadi, 2007: 118)."

"... âlimin câhilden nefret ettiği kadar câhil de âlimden tevahhuş eder (Sadi, 2007: 121)."

"Bir düşmanı görmemek için bin dosttan ayrılmak vaciptir (Sadi, 2007: 122)."

"Güzel yüzlü birisinin ağzından kokan soğan kokusu, çirkin bir kimsenin elinden gelen gülden daha âlâdır (Sadi, 2007: 132)."

"Arap atı çabuk gider, fakat iki koşu gider, sonra yorulur, kalır; deve ise ağır gider, gece gündüz gider (Sadi, 2007: 133)."

"Her kim küçüklükte terbiye almazsa büyüdüğü zaman hiç almaz (Sadi, 2007: 138)."

"Hocanın eziyeti, cefâsı babanın muhabbetinden iyidir (Sadi, 2007: 139)."

"Altın, gümüş her ne kadar topraktan çıkıyorsa da her taşta altın, gümüş bulunmaz (Sadi, 2007: 141)."

"İnsanlık; cömertlik ve lutfetmektir, onu bu görünen kalıp sanma. İnsan olana hüner lâzımdır. Surat kâfi değildir (Sadi, 2007: 143)."

"Her kim mücerrep olmayan bir kimseye iş buyurur ve neticede nâdim olursa akıllılar ona kafasız, fikirsiz derler (Sadi, 2007: 144)."

"Fakirlerin ölümü rahata erişmektir. Zenginlerin ölümü hasrete düşmektir. Fakirler bir şeye mâlik değildirler ki ondan ayrıldıkları için azap çeksinler (Sadi, 2007: 147)."

"İki kişi boş yere mihnet çektiler, boşuna çalıştılar: Birisi kazanıp yemeyen, ötekisi ilim öğrenip ilmi ile amel etmeyen (...) Üç şey, üç şey olmadan pâyidâr olamaz: Ticaretsiz (işletilmeyen) mal, mübahasesiz ilim, siyasetsiz saltanat (Sadi, 2007: 158)."

"Kötülere acımak iyilere zulümdür. Zalimleri affetmek mazlumlara zulmetmektir (...) Bin tane dostu olan maşuka gönül verme. Verecek olursan kendi gönlünü mahkûm etmiş olursun (...) Dostlar içinde sırrını ifşâ etme. Ne bilirsin belki biri düşman olur. Düşmanına da elinden gelen her zararı yapma. Olabilir ki bir gün dostun olur (...) Dostların dostluğuna itimat edilemiyor, düşmanların dostluğuna nasıl inanılabilir (...) Küçük düşmanını hakir saymak azıcık ateşi ihmal etmeye benzer (Sadi, 2007: 159)."

"Düşmanın aczine acıma, çünkü kudret, kuvvet kazanınca sana acımaz (Sadi, 2007: 160)."

"Akıllı kimse daima sertlik etmez. Kadrini tenkis edecek derecede yumuşaklık etmez (Sadi, 2007: 161)."

"Haris kimse cihana mâlik olsa yine aç, kanaatkâr kimse bir ekmek ile toktur (Sadi, 2007: 163)."

"İşler sabır ile husule gelir. Acele eden kimse baş aşağı yıkılır. Gözümle gördüm ki çölde yavaş yavaş giden adam koşan kimseyi geçti (Sadi, 2007: 164)."

"Çarşı itleri av köpeğini gördükleri zaman nasıl havlaşır da yanına yaklaşmazlarsa hünersizler de hünerlileri görmek istemezler. Alçak kimse hünerle başa çıkamadığı kimseyi arkadan çekiştirmeye başlar (Sadi, 2007: 166)."

"Akıllı kimse kendisine bir şey sorulmadıkça cevap vermez. Çünkü sözü doğru da olsa ehemmiyet vermez, saçmadır derler (Sadi, 2007: 173)."

B. BEYDEBÂ VE ESERİ KELÎLE VE DİMNE

Kelîle ve Dimne, öğüt vermek amacını taşıyan Hint kökenli masal kitabıdır. Eser Arapçalaşmış adını, ana kaynağını oluşturan ve muhtemelen III. yüzyılda Hint hükümdarlarından birinin oğullarını eğitmekle görevlendirdiği bir Vişnu rahibi tarafından şehzadeler için hazırlanan Pañcatantra (beş düşündürücü nasihat kitabı) adlı eserdeki iki çakal kardeşten (Karataka ve Damanaka, Pehlevî dilinde Kelileg ve Demneg) almaktadır (Karaismailoğlu, 2002: 210). M.Ö. 1. yüzyılda Hindistanlı filozof Beydebâ'nın Hint hükümdarı Debşelîm için yazdığı bu kitap, yazarının ifadesine göre avâmdan sakınmak, onun içine dahil ettiklerini halktan korumak, her tür hikmeti ve bunların güzelliklerini tenzîh etmek için yazılmıştır. Yazar, bunu yaparken de vahşî hayvanların ve kuşların dilinden hikâyeye etme yolunu seçmiştir.

Alî b. Şâh el-Fârisî, filozof Beydebâ'nın Hint hükümdarı Debşelîm için Kelîle ve Dimne kitabını yazma sebebini şu şekilde açıklar:

Romalı İskender Zülkarneyn, Batı bölgesindeki hükümdarların işini bitirdiğinde, Doğu'daki Fars vs. hükümdarlarla karşılaşmak niyetiyle harekete geçti. Çin ülkesine yöneldiği sırada yol üzerindeki Hint hükümdarından işe başlayarak, ona baş eğdirmek, onu da hakimiyeti altına almak ve kendi dinine sokmak istedi. Bu sırada Hindistan'da Fevr adında güçlü, kudretli, metanetli bir hükümdar bulunmaktaydı. İskender Fevr ile yaptığı mücadelede gâlip geldi ve Hintlilerin başlarına kendisini temsilen, güvendiği adamlarından birini bıraktı. İskender ordusuyla birlikte Hindistan'dan uzaklaşınca Hintliler de onun başlarına geçirdiği adama itaatten vazgeçtiler ve kendi hükümdarlarının oğullarından birini hükümdarlığa getirmek için

anlaştılar. Debşelîm denilen birini hükümdar yaptılar. İskender'in tayin ettiği adamı da tahttan indirdiler.

Debşelîm işlerini yoluna koyup saltanatını sağlama aldıktan sonra zulmetmeye başladı, kibre kapıldı ve büyüklük taslar oldu. Çevresindeki hükümdarlarla savaşıyor ve gâlip geliyor, zafer kazanıyordu. Bu sebepten tebaasının ondan gözü yılmıştı. Debşelîm, hükümlanlık ve iktidar açısından ulaştığı mertebeyi görünce tebaayı oyuncak yerine koydu, onları küçük gördü ve onlara kötü davranmaya başladı.

Debşelîm zamanında Brahmanlar'dan bilgisi ile meşhur ve her işte müracaat edilen bir filozof vardı. Kendisine Beydebâ denirdi. Bu zât hükümdarın tebaasına zulmünü görünce, onu bu durumundan döndürüp adalet ve insafa yöneltmek için bir çare düşündü ve hükümdarı uyarma gereği duydu. Hükümdar Debşelîm'in huzuruna çıktı ve ona birtakım nasihatlerde bulundu. Debşelîm, Beydebâ'nın açık açık konuşmalarından rahatsız oldu ve onu hapse kapattırdı. Fakat çok geçmeden gerçeği anladı ve onu kendine vezir tayin etti. Beydebâ hükümdarın en gözde yardımcılarında biri oldu. Hükümdar her işini ona danışma gereği duydu ve bir zaman sonra da Beydebâ'dan görünüşte eğlenceli, gerçekte ise ders verici ve düşündürücü bir kitap hazırlamasını istedi. Debşelîm, kitabın ciddilik, mizah, eğlence, felsefe ve hikmeti bir arada bulundurmasını söyledi. Beydebâ'ya bunun için bir yıl gibi bir süre tanıdı. Yıl sona erince Beydebâ kitabı hükümdara sundu ve hediye olarak da kendisi için hükümdardan kitabın Hindistan sınırları dışına çıkmamasını istedi.

Kitaplara, ilme, edebiyata, gelip geçmişlerin hikâyeleri üzerinde düşünmeye meraklı olan Fars hükümdarı Nüşirevân, bu kitaptan haberdâr oldu. Tabip Berzeveyh'i kitabı getirmesi için görevlendirdi. O da bütün mahareti ile kitabı Hindistan'dan çıkararak Fars hazinelerine katmış oldu (Beydebâ, 2009: 8-28). Yaklaşık iki asır boyunca Pers sarayı hazinesinde korunan bu tercüme, Abbasi halifesi Mansûr elde etmeyi başarmıştır. Mansûr, devrin meşhur mütercimlerinden ve Yunan ve Hint medeniyetinin önemli eserlerinden yapmış olduğu tercümeleleriyle tanınmakta olan Abdullah İbni Mukaffâ'dan, eseri Arapça'ya çevirmesini istemiştir. Abdullah İbni Mukaffâ, bazı yeni eklemeler de yaparak eseri çevirmiştir. Bu çeviri, Pehlevi dilindeki metinler kaybolduğu için Fars diline ve daha sonra diğer dillere yapılan tercümelere kaynaklık etmiştir. Fakat Abdullah İbni Mukaffâ, bu tercümesinden kısa bir süre sonra, Süfyan bin Muaviye zamanında daha 36 yaşındayken "zındık"lık ile suçlanarak Basra'da öldürülmüştür (Yılmaz Orak; Berköz, 2013: 209).

"Kelîle ve Dimne, adı Arapça metinde Beydebâ (Far. Bîdpây, Pîlpây) şeklinde verilen bir filozofla Debşelîm (Far. Dâbeşlîm) adındaki hükümdar arasında geçen konuşmalar şeklinde kaleme alınmıştır. Kitabı oluşturan masalların kahramanları hayvanlardır. Eserin ana kaynağı, bir hükümdarın oğullarını eğitmek amacıyla yazıldığı ve aynı şekilde genişletilmiş versiyonları da birtakım hükümdarların istekleriyle hazırlandığı için kitabın konusu daha çok ailevî ve siyasi terbiye üzerinedir; ancak yeri geldikçe ferdi ahlâka da göndermeler yapılmaktadır.

Eser, Arapça neşirlerindeki yaygın tertibe göre Süryânîce tercümesinde bulunmayan, dolayısıyla kitaba sonraki asırlarda eklendiği anlaşılan dört mukaddime ile beş kitaptan meydana gelmekte, kitaplar da toplam on dört bölüme (Süryânîce metinde on) ayrılmaktadır. İbnü'l-Mukaffâ'nın telif tercümesinde altmış sekiz (on ikisi mukaddimelerde), Nasrullah'ınkinde altmış (beşi mukaddimelerde) ve Kâşifî'ninkinde 108 (beşi mukaddimelerde) hikâyeye yer almaktadır.

Bölüm başlıkları, olayların kahramanlarıyla verilenler Arapça metinden ve konu olarak verilenler Kâşifî'nin Farsça metninden olmak üzere şu şekildedir: 1. Aslan ve Öküz (dedikoducu ve arabozucu kişinin sözünden sakınmak); 2. Dimne'nin

Durumunu Araştırma (kötü davranışlıların lâıyk oldukları kişilerle karşılaşması ve sonlarının kötü olması); 3. Gerdanlıklı Güvercin (dostların anlaşmasının yararları ve yardımlaşmalarının faydaları); 4. Baykuş ve Kargalar (düşmanların durumlarını gözlemlemek ve onların hilesinden emin olmamak); 5. Maymun ve Kaplumbağa (gafletin zararı ve istenenin kaybedilmesi); 6. Zâhid ve Gelincik (acele etmenin afeti ve zararları); 7. Fare ve Kedi (metin olma, tedbir alma ve düşmanların belâsından hileyle kurtulma); 8. Melik ve Kuş Fenze (kin sahiplerinden kaçınmak ve bunların dalkavukluğuna güvenmemek); 9. Aslan ve Çakal (hükümdarların en iyi sıfatı ve güçlülerin en güzel özelliği olan affetmenin fazileti); 10. Dişi Aslan, Okçu ve Çakal (davranışların aynı muameleyle karşılık bulması); 11. Îlâz, Belâz ve Îrâht (özellikle padişahlar için gerekli olan hilm, vakar, sükûnet ve kararlılığın fazileti); 12. Zâhid ve Misafir (kendi durumuna uygun olanları bırakarak başkasını istemenin zararları); 13. Gezgin ve Kuyumcu (hükümdarların gaddar ve hain kişilerin sözünden kaçınması gerektiği); 14. Şehzade ve Arkadaşları (zamanın/şartların değişmesine aldırmamak ve işleri kazâ ve kadere bağlamak). Ayrıca bazı Arapça yazmalarda Nasrullah ve Kâşifî'nin metinlerinde bulunmayan "Güvercin, Tilki ve Leylek", "Fareler Kralı" ve "Balıkçıl Kuşu ile Ördek" hikâyeleri de yer almaktadır. Bunlardan "Fareler Kralı" Süryânîce metinde de vardır (Karaismailoğlu, 2002: 211)."

Sıra	Bölüm Adı	Menşei
1	Ali bin Şâhın Mukaddimesi (Zeyl)	Arap
2	Berzeveyh'in Hindistan'a Gidip Kitabı Getirmesi	İran
3	İbnü'l-Mukaffâ'nın Mukaddimesi (1. Bâb)	Arap
4	Berzeveyh (Burzoe)'in Biyografisi (2. Bâb)	İran
5	Arslan ve Öküz (3. Bâb, II. Çerçeve Hikâye)	Hint
6	Dimne'nin Yargılanması (4. Bâb, I. Çerçeve Hikâye)	Arap
7	Kuzgun, Sıçan, Güvercin, Kaplumbağa ve Geyik (5. Bâb, II. Çerçeve Hikâye)	Hint
8	Başkuşlar ve Kargalar (6. Bâb, III. Çerçeve Hikâye)	Hint
9	Maymun ve Kaplumbağa (7. Bâb, IV. Çerçeve Hikâye)	Hint
10	Zâhid ve Göjen (8. Bâb, V. Çerçeve Hikâye)	Hint
11	Kedi ve Fare (9. Bâb, VI. Çerçeve Hikâye)	Hint (Mahabarata'dan)
12	Kuş ve Kral (10. Bâb, VII. Çerçeve Hikâye)	Hint (Mahabarata'dan)
13	Arslan ve Çakal (11. Bâb, VIII. Çerçeve Hikâye)	Hint (Mahabarata'dan)
14	Hilar ve Bilar (14. Bâb, XI. Çerçeve Hikâye)	Hint (Mahabarata'dan)
15	Dişi Arslan ve Okçu (12. Bâb, IX. Çerçeve Hikâye)	Hint (Mahabarata'dan)
16	Zâhid ve Konuğu (13. Bâb, X. Çerçeve Hikâye)	Arap
17	Seyyâh ve Kuyumcu (15. Bâb, XII. Çerçeve Hikâye)	Hint
18	Kralın Oğlu ve Arkadaşları (16. Bâb, XIII. Çerçeve Hikâye)	Hint
19	Fareler Kralı (Pança-tantra'da bu hikâye yok)	İran
20	Balıkçıl ve Ördek (Pança-tantra'da bu hikâye yok)	Arap
21	Güvercin, Tilki ve Balıkçıl (Pança-tantra'da bu hikâye yok)	Arap

Tablo 1: Kelîle ve Dimne'deki Bölüm Başlıkları (Yılmaz Orak; Berköz, 2013: 213)

Kelîle ve Dimne iki çakalın adıdır. Eserde, Kelîle doğruluğun ve dürüstlüğün simgesi iken Dimne, yalanın ve yanlış olanların simgesidir. Kahramanların hayvanların oluşturduğu hikâyelerde, hükümdara ve devlet yöneticilerine devlet idaresinde gerekli olan bilgiler verilmeye çalışılır. Aynı zamanda eserde akıllı, güçlü,

adaletli ve ahlakî meziyetlerle donatılmış bir kişi olmanın yolları da öğretilir. Beydebâ tüm bu meziyetleri insanlara öğretmek için eserinde şu nasihatleri kullanır:

"... iyilerle dost olmak iyilik, kötülerle dost olmak da kötülük getirir, tıpkı güzel kokulu bir şeyin yanından geçince güzel, kötü kokulu bir şeyin yanından geçince de kötü koku taşıyan rüzgâr gibi (Beydebâ, 2009: 114)."

"Kendisine sevgi duymadığın kimseden uzaklaş (Beydebâ, 2009: 120)."

"Belâ, insanlar içinde fenâlıktan en çok korunan kimseye, ona teslim olandan önce gelip çatar (Beydebâ, 2009: 121-122)."

"Kötülerin kötü olduğunu bildiği halde onlarla düşüp kalkan kimse kendisine eziyet etmiş olur (Beydebâ, 2009: 122)."

"Yapmaları gereken işlerden başkasını yapanların hiçbir değeri yoktur, tıpkı kum koyacağı yerde kül koyan ve gübre kullanan insan, kadın elbisesi giyen erkek, erkek elbisesi giyen kadın, 'Ben ev sahibiyim.' diyen misafir ve topluluk içinde kendisine sorulmayan şeylere cevap veren adam gibi (Beydebâ, 2009: 124)."

"Hilekâr ecelinden önce ölür (Beydebâ, 2009: 125)."

"Kim bir ölüye ait hususlarda bildiğini gizlerse kıyamet gününde kendisine ateşten bir gem vurulur (Beydebâ, 2009: 128)."

"... âlimler demiştir ki: 'Allah Teâlâ dünyayı ahiretin vesilesi ve doğrulayıcısı kılmıştır, çünkü dünya ilâhî elçiler ve peygamber yurdudur, onlar hayra delalet eden, cennete kılavuzluk yapan ve Allah'ı bilip tanımaya davet eden kimselerdir (Beydebâ, 2009: 133).'"

"Akıllı kişi zeki ve kurnaz düşmanıya dostluk kurmaz (Beydebâ, 2009: 142)."

"İyiler arasında dostluk kurulması çabuk, bu dostluğun kesilmesi ise ağır ve güç olur. Bunun misali altın maşrapa örneğidir: Şayet bu maşrapa yarılrsa veya kırılrsa bu kırılma zor, eski haline getirilmesi ise çabuk ve düzeltilmesi kolay olur. Kötüler arasındaki dostluğa gelince kesilmesi çabuk, kurulması ise yavaş ve zor olur. Bunun da örneği, topraktan yapılan maşrapadır: Kırılması çabuk olur, en basit bir şey ile kırılır, fakat bir araya getirilip onarılması asla mümkün değildir (...) Dünya ehli, iki şeyi birbirine sunarlar ve bunlar sayesinde birbirleriyle münâsebet kurarlar. Bunlar da can ile maldır. Birbirlerine canlarını sunanlar samimi dostlardır. Mallarını sunanlar ise birbirlerinden istifâde etmek isteğiyle yardımlaşan kimselerdir (Beydebâ, 2009: 143)."

"... dünyada insanın başına belâ açan ihtiras ve açgözlülüktür, dünyaya düşkünlük gösteren devamlı musibet, darlık ve yorgunluk içinde olur. Şunu da anladım ki dünyalık elde etmek uğrunda uzun yolculuklara katlanmak, bana, cömertçe veren kimseye bile el açmaktan daha kolay gelmektedir. Eldekine kanaat etmek kadar iyi bir şey görmedim. (...) Tedbirli olmak kadar akıllılık yoktur, eziyet etmekten sakınmak kadar takvâ, güzel ahlâk gibi asâlet ve kanaat gibi zenginlik yoktur. (...) Dilsizlik yalan söyleyen dilden hayırlıdır, ihtiyaç ve fakirlik, el âlemin malıyla bolluk ve refah içinde yaşamaktan yeğdir (Beydebâ, 2009: 149)."

"...mert olan insana serveti olmasa da hürmet edilir. Tıpkı ininde uyanıp yatmış olsa bile kendisinden heybet duyulan aslan gibi. Mert olmayan zengin ise bol servete sahip de olsa hâkir görülür, altın tasmlar ve bilezikler takıldığı hâlde önem verilmeyen köpek gibi. Vatanından ayrı oluşunu da gözünde büyütme. Çünkü akıllı kimse için gurbet yoktur. Ne tarafa giderse gitsin gücü daima yanında olan aslan gibi. Sen şahsiyetini korumaya bak, bunu yaptığın takdirde, nasıl su akışını ararsa iyilik de gelir seni arar. İyilik ve üstünlük sebatkâr ve basiretli kişi için yaratılmıştır. Tembel ve mütereddit kimseye gelince iyilik ona yâr olmaz, elden ayaktan düşmüş ihtiyârla arkadaş olmanın, genç kadının zevkine uymadığı gibi. Bazı şeyler hakkında, kalıcılığı ve devamlılığı yoktur denilmiştir. Yaz bulutunun gölgesi, kötü kimselerin dostluğu, temelsiz bina, yalan haber, fazla servet (Beydebâ, 2009: 150-151)."

"İnsan, sürçmedikçe ikbal içinde devam eder, fakat bir de sürçtü mü düz arazide yürüse bile sürçmesi devam eder, gider (Beydebâ, 2009: 153)."

"Güç yetiremediğin kindar düşmana karşı, ondan kaçmaktan başka çare yoktur (Beydebâ, 2009: 158)."

"Dilediğine ulaşmak maksadıyla düşmanına yaklaşacaksan biraz yaklaş, ona büsbütün yaklaşma ki sana karşı cür'et gösterip askerini zayıf, seni de zelil kılmamasın (Beydebâ, 2009: 159)."

"Servet sahipleri servetlerini üç yerde harcamalıdır: Allah yolunda vererek, ihtiyaç hâlinde ve kadınlar uğruna (Beydebâ, 2009: 184)."

"Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den La Fontaine'e kadar sayısız kişiye ve esere kaynaklık eden Kelîle ve Dimne, konusuyla ve hikâyeleriyle dünyada âdeti bir 'Kelîle ve Dimne edebiyatı' oluştururken yazmalarındaki minyatürlerle de İslâm minyatür sanatında dikkat çekici bir geleneğin doğmasına yol açmıştır (Karaismailoğlu, 2002: 211)."

GÜLİSTÂN'DA KELİLE VE DİMNE ETKİSİ

13. yy. Fars edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Sa'dî-i Şîrâzî'nin büyük eseri Gülistân, kendisinden önce yaşamış bazı şair ve yazarların eserlerinden izler taşımaktadır. Eser içerisinde yer alan birtakım hikâyelerde Kelîle ve Dimne ile Ferîdü'd-dîn Attâr'ın etkisi görülmektedir. Ayrıca Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin de adı geçen bu eser ve sanatçının etkisinde kaldığı muhtemeldir.

Gerek günümüzde gerekse geçmiş zamanlarda, örgün eğitim-öğretim kurumlarında eğitilen kimselerin dışındaki kitlenin eğitimi, toplumda çeşitli şekillerde gerçekleştirilmiştir. Görsel-ışitsel materyaller, gazete, dergi, televizyon, radyo, sinema vb. gibi yazılı medyalar günümüzde kitlelerin eğitiminde büyük bir rol oynarken, geçmişte aynı görevi kahvehânelerde, köy odalarında, tekke ve dergâhlarda hikâye anlatan kıssahanlar ve şeyhler üstlenmişlerdir. Kıssahanların anlatmış oldukları bu hikâyeler, ibret çıkarılacak nitelikte olup, halkın eğitiminde önemli derecede etkili olduklarına kanaat getirilmiş türden anlatılardır. Gülistân ve Kelîle ve Dimne adlı eserler için de başta, böyle bir işlevi yerine getirme ihtiyacından doğmuş, aynı amaca hizmet eden iki büyük eser olduklarını söyleyebiliriz.

Kelîle ve Dimne, kahramanlarını hayvanların oluşturduğu birbirine geçmiş iç içe hikâyelerin anlatımından oluşurken, Gülistân Sa'dî-i Şîrâzî'nin bizzat yaşadığı, tanık olduğu ya da bir başkasından işittiği hikâyelerin anlatımından oluşmaktadır. Ancak eserde kahramanlarını hayvanların oluşturduğu "Tuti ile Karga" hikâyesi, bu etkinin sezildiği örnek bir hikâyedir. Hikâye, her insanın ancak kendisinden bir şeyler bulabileceği ortamlarda hayat bulabileceğini, gayrısının rahatsız edici olduğunu anlatmak için yazılmıştır. Örneğin, âlim câhilden nefret ettiği kadar câhil de âlimden nefret etmektedir. Yani âlim, ancak âlimlerin arasında câhil de ancak kendi gibi câhil kimselerin arasında iken mutlu olmakta, halinden memnun kalmaktadır. Hikâye eserde şöyle nakledilmektedir:

"Bir tûtîyi bir karga ile kafese koymuşlardı. Tûtî karganın çirkin manzarasından üzülüyor, şöyle diyordu: 'Bu ne iğrenç yüz, ne sevimsiz şekil, ne murdar görünüş, ne biçimsiz kılık. Hey uğursuz karga, keşki benimle senin aran maşırık ile mağrip arası kadar olaydı.'

Her kim sabah kalkar kalkmaz seni görse selâmet gününün sabahı ona akşam olur. Senin arkadaşlığına, senin gibi uğursuz gerek. Fakat senin gibi uğursuz nerede bulunur? Lâkin işin daha garibi şu ki karga da tûtînin konuşmasından bîzâr olmuş. Boyuna 'Lâhavle' okuyor. Başına gelen bu aksilikten muztarip oluyor. Üzüntü ile ellerini ovuşturarak şöyle diyordu: 'Bu ne ters baht, bu ne alçak talih, bu ne bir renkte durmayan zamâne. Benim şerefime, şânıma lâyıf olan, bir bahçenin duvarı üzerinde kendim gibi bir karga ile gezmekti.'

Bir âbidi ayyaşlar arasında bulundurmak, ona kâfi zindan azâbıdır. Karga devam ile diyor ki: 'Acaba, ne günah etmişim ki onun cezası olarak böyle mağrur, cinsimin hilâfı, boşboğaz bir ahmağın arkadaşlığı belâsına müptelâ oldum.'

Bir duvara senin suretini nakşetseler, o duvarın dibine kimse gelmez. Eğer senin yerin cennette olursa başkaları cehennemini ihtiyar ederler.

Bir zahit, ayyaşların çalgılı bir meclisinde bulundu. Onların arasından bir Belhli güzel ona şöyle dedi: 'Eğer, bizden memnun değilsen suratını ekşitip oturma, çünkü sen de bizim aramızda acısın. Sen gül ve lâle demeti içinde bitmiş kuru bir odun, muhalif yel gibi, kış gibi nâhoşsun. Kar gibi çökmüş, buz gibi donmuşsun (Sadî, 2007: 120-121).''

Aynı konu Kelîle ve Dimne'de âlimlerin bir sözünün aktarılması ile işlenmektedir. Âlimlerin ifadesine göre faziletli ve akıl sahibi kimselerin ancak iki yerde görünmeleri gerekmektedir. Bu yerlerin dışındaki başka yerlere faziletli ve akıllı kimseler yakışmamaktadır. Bunlar ya izzet ve ikrâma mazhar olarak hükümdarlarla ya da ibadete dalmış bir şekilde zâhidlerdir. Gülistân'da olduğu gibi burada da âlimlerin ancak kendileri gibi üst düzey kimselerle anlaşabileceği, bunun dışındaki kimselerin arasında huzursuz olacağı ve kendini ifade edemeyeceği aktarılmak istenmiştir. Akıllı kimse bu durumda câhile, câhil de akıllı kimseye karşı nefret duymaktadır. Gülistân'daki hikâyenin yazılış amacına Kelîle ve Dimne'de yeni bir hikâye anlatma yoluyla olmasa da Kelîle ve Dimne arasındaki bir konuşma esnasında, Dimne'nin Kelîle'ye nasihati yoluyla rastlamaktayız. Dimne akıllı ve fazilet sahibi insanların yaşayacağı yerleri belirttikten sonra, ardından şu örneği de vermektedir: "Tıpkı güzelliği ve değeri iki yerde beliren fil gibi: Ya onu vahşî bir halde görmelisin ya da hükümdarlara binek olmalıdır (Beydebâ, 2009: 78)."

Yukarıdaki hikâye, işlediği konu ve yazılış amacı dolayısıyla Kelîle ve Dimne'de kendinden bir şeyler bulduğu gibi olay örgüsündeki karakterlerin de hayvanlardan oluşması hikâyeyi Beydebâ'nın eseri kurmuş olduğu temele götürmektedir: Eğlence ve mizahın oluşması adına kitaptaki konuşmalar, iki hayvanın dilinden olacak, hayvanların söyledikleri ise hikmet olacaktır. Gülistân'da Kelîle ve Dimne'deki gibi hikâyeler -yukarıdaki hikâyenin dışında- hayvan konuşmalarından oluşmamakta, hikâyelerin karakterlerini ya Sa'dî'nin kendisi ya çevresindeki insanlar ya da isimlerini daha önce duyduğumuz âlim, padişah, peygamber, evliyâ, hekim, Şeh-nâme karakterleri oluşturmaktadır.

Kelîle ve Dimne'de hikâyeler, Kral Debşelim'in filozof Beydebâ'ya kendisinin belirlediği bir konuda hikâye anlatmasını istemesi üzerine, Beydebâ'nın ifadeleri ile oluşur. Beydebâ ise anlattığı hikâyelerde her defasında hayvanları konuşturur. Eserde yer alan hayvanlar şu şekildedir: Çakal, aslan, maymun, öküz, tavşan, köpek, deve, tilki, dağ keçisi, karga, yılan, yengeç, balıkçıl, bit, pire, ördek, kurt, fil, kaplumbağa, Anka Kuşu, Taytava Kuşu, ateş böceği, kaplan, fare, gelincik, güvercin, domuz, kedi, çayırkuşu, turna, baykuş, ceylan gibi. Beydebâ, hikâyelerde bu hayvanların bazılarını kendilerine has, özel isimler de vermektedir. Kelîle ve Dimne (çakal), Şetrebe ve Bendebe (öküz), Revzebe (çakal), Rûmî (kedi), Feridun (fare), Fenze (kuş), Mâhir (maymun), Fîrûz (tavşan), Zeyrek (fare) şeklinde. Bazen de eserde vezir, hükümdar, ressam, bir ihtiyar ve oğlu, köylüler, hırsız çetesi, tâcirler, zâhid, kadı, tabip, tüccar, çiftçi oğlu, kuyumcu, şehzâde, seyyâh, hilekâr, budala, köle, cârîye, filozof, kâtip gibi farklı sınıflarda kişi ve kişilerin hikâyeleri anlatılmaktadır. Bu konuda Gülistân'daki şahıs kadrosu ile Kelîle ve Dimne'nin karakterleri arasındaki benzerlik de dikkat çekmektedir.

Her iki eserde de işlenen konular ve bu konular üzerinden verilen nasihatler, söylenen hikmetli sözler arasındaki benzerlik, Gülistân'ın Kelîle ve Dimne'den etkilendiğini kanıtlar niteliktedir. Bu örneklerden biri, hayatta iken iyilik, güzellik ve hayırda bulunmanın gerekliliği üzerinedir. Gülistân'da bu konu, Horasan padişahlarından biri olan Sebüktekin'in oğlunun gördüğü bir rüya ile işlenmektedir. Rüyasında Sultan Mahmud'u, vefatından yüz sene sonra vücudu dökülmüş, harap olmuş iken yalnız gözlerinin baktığını gören Sebüktekin'in oğlu, bu rüyasını yorumlatmak ister. Rüyanın tabirini tüm âlimlerin içerisinde, yalnız bir derviş yapabilme kabiliyetini göstermiştir. Derviş rüyayı, "Gözleri hâlâ bakıyor, çünkü mülkü başkalarının elindedir? Hasret çekiyor, mülküm ne oldu, kimlerin elindedir, diye bakıyor." şeklinde yorumlar. Ardından "Ünlü olan adı sanı bilinen nice kimseler, ölümleri gerçekleşikten sonra toprak altına gömüldüler ve varlıklarından bugün yeryüzünde iz kalmadı. Bunlardan biri de Sultan Mahmud idi ve onun bedeni de toprak tarafından öyle yenildi ki ondan da hiçbir eser kalmadı. Ancak Nuşirevân gibi adaleti ile ün salmış olan ve adı da mübarek olan padişah diri kalmıştır." şeklinde bir örnek verilmektedir. Aynı konu Kelîle ve Dimne'de "*Seyyâh ile Kuyumcu*" hikâyesinde şu şekilde işlenmiştir:

Bir topluluk tarafından kazılmış bir kuyuya bir kuyumcu, bir yılan, bir maymun, bir pars düşmüş. Oradan geçen bir seyyâh, sadece adamı kurtarmak isteğiyle kuyuya bir ip sarkıtmış. Kuyudaki maymun çevikliğinden ötürü ipe sarılmış ve dışarı çıkmış. İkinci defa sarkıtığında yılan, üçüncü defa sarkıtığında ise pars ipe sarılarak dışarı çıkmışlar. Dışarı çıkan üç hayvan da kuyudaki adam için insandan ve özellikle de şu adamdan daha nankör bir kimse yoktur, diyerek seyyâhı adamı kuyudan çıkarmaması gerektiği hususunda uyarmışlar. Ardından her biri yaşadığı yeri tarif ederek, herhangi bir ihtiyaç halinde adamın kendilerine seslenmesini ve yaptığı iyiliğe karşılık iyiliğin karşılığını ödeyeceklerini söylemişler. Seyyâh hayvanların dediğini dinlemeyip, kuyudaki kuyumcuyu çıkarmış. Kuyumcu da diğerlerinin yaptığı gibi adamın yardımına karşılık olsun diye yaşadığı yeri söylemiş. Ardından olaylar şöyle gelişmiş: "...gezgin tekrar yollara düşmüş. Hakikaten de bir gün Nevâdraht şehrinde işi çıkmış. Oraya yaklaştığında evvelce kurtardığı maymunla karşılaşmış. Maymunla konuşmuşlar. Maymun ona saygılı davranmış, ayaklarını öpmüş, ondan özür dileyerek demiş ki:

- Şu anda maymunların elinde bir şey yok. Ama biraz bekle, ben gelinceye kadar şurada otur! Maymun gitmiş, güzel bir meyve getirip misafirin önüne koymuş, o da yemiş. Tekrar yola çıkan gezgin şehrin kapısına vardıkta parsla karşılaşmış. Pars onu yere kapaklanarak selamlamış ve demiş ki:

- Bana büyük iyiliğin dokundu! Biraz dinlen şuracıkta, hemen gelirim... Pars gitmiş, bir bahçe kenarında dinlenen hükümdar kızını öldürmüş, kendisine yapılan iyiliğin karşılığını vermek amacıyla kızın altın ve mücevherlerini alıp gezgine getirmiş. Gezgin altın ve mücevherlerin nereden geldiğini bilmemiş tabî... Şöyle demiş kendi kendine:

- Bunlar hayvan olmalarına rağmen iyiliğe böyle karşılık veriyorlar. Ya kuyumcuya gidersem kim bilir ne güzel bir muameleyle karşılaşırım! Zirâ o hiçbir şeye sahip olmayan fakir biri de olsa bu ziynetlerin fiyatına dâir bilgisi vardır. Bunları satar, parasının bir kısmını kendi alır, bir kısmını bana verir. Yoluna devam eden gezgin nihayet kuyumcuya gelmiş. Kuyumcu onu görünce 'Hoş geldin.' diye karşılamış, evine almış. Gezgin ziynetleri ona gösterince kuyumcu hemen tanımış bu parçaları! Zirâ bizzat o hazırlamış evvelce bunları hükümdar kızına... Ama şöyle demiş:

- Ben yemek getirinceye kadar otur, istirahat et! Evdekilerle yetinecek değilim. Daha zengin bir sofraya çıkmak istiyorum! Kuyumcu içinden diyor ki: 'Fırsatımı buldum işte! Hükümdara gider, ona bu adamı gösteririm! Böylece gözüne girerim onun!' Hükümdarın kapısına gelen kuyumcu:

- Kızının canına kıyan ve zîynetlerini çalan adam benim evimdedir! Hükümdar derhal kolluk kuvvetlerini salmış oraya. Gezginin yakalatmış, zîynetleri onun yanında bulunca hiç konuşmasına fırsat vermeden ona işkence edilmesini, şehirde rezil rüsvay gezdirilmesini ve nihayet îdâm edilmesini emretmiş! Kendisi hakkında böyle korkunç bir ferman çıkan gezgin, bağırarak ağlamış ve şöyle demiş:

- Ah keşke, insanın nankörlüğünü vurgulayan ve bana doğru öğüdünü veren maymun, yılan ve parsın dediklerini yapsaydım da bu belâyâ uğramasaydım. Gezgin durmadan bu sözü tekrarlamış; yılan da oradaymış, bu kelimeleri işitince deliğinden çıkmış, adamı tanımış... Can dostunu bu halde görünce çok üzülmüş yılan ve onu kurtarmanın yollarını aramış. Nihayet bir plan kurmuş... Evvela hükümdarın oğlunu sokmuş. Hükümdar bilginleri çağırarak, lâkin onlar ne kadar okuyup üfleseler de iyileştirememişler onu... Sonra bir peri dostuna giden yılan, gezginin iyiliğinden ve şimdiki perişan halinden bahsetmiş ona. Peri kızı ona acımış, hükümdarın oğluna giderek ona görünmüş saydam bir hayalet gibi! Ve demiş ki:

- Haksız yere cezalandırdığınız o zavallı seni tedavi etmedikçe asla iyileşmeyeceksin! Bu arada yılan zindana girerek gezginle görüşmüş, önce paylamış onu:

- Ben seni o âdi herife iyilik yapmaman için uyarılmıştım. Ama sözümü dinlemedin, işte netice! Sonra kendi zehrine panzehir olacak bir yaprak getirmiş ve demiş ki:

- Hükümdarın oğlunu tedavi edesin diye seni buradan alacaklar. Sen bu yaprağın suyunu içir ona. Bu onu tedavi edecektir. Hükümdar sana kim olduğunu sorarsa en baştan beri hikâyeyi anlatırsın... Haydi bakalım, inşallah kurtulursun! Bu sıralarda şehzade, babasına demiş ki:

- Birisi bana dedi ki: 'Zindana haksız yere atılan o mazlum gezgin, seni tedavi etmedikçe asla iyileşmeyeceksin!' Hükümdar gezginin çağırarak, oğlunu tedavi etmesini emretmiş ona. Gezgin demiş ki:

- Bende bir marifet yok! Ancak şu yaprağın suyundan içirirseniz Allah'ın izniyle şifa bulur! Hükümdar içirmiş onu ve çocuk iyileşmiş. Ziyadesiyle sevinen hükümdar gezginin huzuruna almış ve hikâyesini sormuş... O da her şeyi anlatmış. Onu ihسانla sevindiren hükümdar kuyumcunun îdam edilmesini emretmiş. Elbette yalan söylediği, şükretmediği ve kadir kıymet bilmediği için onu îdam etmişler (Beydebâ, 2003: 165-167)." Hikâyenin sonunda ister uzak olsun ister yakın, iyiliği asil ve vefâkâr kimselere yapmanın daha doğru olacağı savunulmuştur. Gülistân'da ise aynı tema, ölmeden önce ömrü ganimet bilip iyilik yapmak ve hayırda bulunmak gerektiği -insanlar arasında herhangi bir ayırım yapılmaksızın- şeklinde işlenmiştir.

Gülistân'da gövde iriliğini ve gücü hüner saymanın yanlış olduğu yönünde anlatılan bir hikâyeye ile Kelîle ve Dimne'de gücün üstesinden gelemeyeceği birtakım şeyleri hilenin halledebileğine dâir anlatılan hikâyeler arasında da benzerlik görülmektedir. Hikâyeye Gülistân'da şu şekilde anlatılmaktadır:

Sa'dî, bir padişahın güzel ve uzun boylu olan şehzadelerinin arasında bir de kısa boylu ve çirkin bir şehzadesinin olduğu yönünde bir rivâyet duyar. Bir gün çocuk babasının kardeşlerinin arasında kendisine küçümseyerek baktığını fark eder ve babasına şöyle der:

- Ey baba! Akıllı kısa, uzun câhilden iyidir. Boyu uzun olmak değeri artırmaz, bunu bilmez misin? Koyun küçüktür, ama temizdir; fil büyüktür, ama pistir.

Çocuk buna dair birkaç meseli de ardı ardına sıralar. Tur Dağı'nın küçük ama rütbesinin Allah katında diğer dağlardan çok daha büyük olduğunu, Arap atının zayıf da olsa eşekten iyi olacağını söyler.

Bir gün padişahın güçlü bir düşmanı ordusu ile beraber çıkıp padişahın karşısına geçer. İki ordu karşılaştıkça savaş meydanına ilk olarak atını süren kişi, padişahın küçük gördüğü oğlu olur. Savaşan kişi kendine kıyar ama savaştan kaçan kimse askerin tamamına kıyar, diyerek düşman saflarının ortasına atılır. Birçok askeri yıkıp geçer. Sayıca fazla olan düşman askerleri karşısında "Kadın elbisesi giymek istemiyorsanız savaştan kaçmayın." diyerek askerlerini galeyâna getiren şehzade, bu söz üzerine tüm askerlerle beraber bir uğurdan düşman üzerine saldırırlar. Aynı gün düşmanı yenerler. Bunun üzerine şehzade babasına:

- Ey benim bedenimi ve şahsımı küçük gören kimse, gafil olma! Gövde iriliğini hüner zannetme! Zayıf at savaş günü işe yarar da semiz sığır hiçbir işe yaramaz, der.

Padişah, oğlunun başını ve gözünü öper, onu kucaklar, ona ilgisini çoğaltır ve onu kendi veliahtı tayin eder (Yılmaz, 2015: 30-32).

Kelîle ve Dimne'de ise "Aslan ile Öküz" hikâyesi içerisinde yer alan karga ile yılan arasında yaşanmış olan bir hikâyede de aynı sonuca ulaşmak mümkündür. Hikâyeye göre bir karganın bir dağ tepesindeki bir ağaçta yuvası bulunmaktadır. Karga ne zaman bir yavru çıkarırsa yuvanın yakınlarında bir yerlerde bulunan bir yılan da yavruları alıp yemektir. Karga bu duruma çok üzülür ve çakallardan bir dostuna olayı anlatarak, ondan kendisine yardımda bulunmasını ister. Çakal kargaya, uçtuğu sırada etrafını gözlemlemesini ve kadınların mücevherlerinden bir şeyler bulup almasını ve bu mücevherleri yılanın yuvasına bırakmasını ister. İnsanlar, bu mücevherleri yılanın yanında görünce, yılanı öldürecek ve mücevherlerini alacaklardır. Böylelikle karga da içine düştüğü bu durumdan başına kötü bir iş gelmeden kurtulacaktır. Karga çakalın dediklerini birebir uygular. Şehrin ileri gelenlerinden birinin kızının mücevherlerini alır ve yılanın yuvasına bırakır. Mücevherleri alan karganın peşinden gelen halk da yılanın yuvasına gelerek mücevherleri alır ve yılanı da öldürür. Böylelikle karga kendisinden oldukça büyük ve güçlü olan yilandan kurtulmuş olur (Beydebâ, 2009: 88-90).

Hikâyede güçlü insanların her zaman kazanamayacağı, gücün üstesinden gelemeyeceği birtakım şeylerin akıl ve hile ile de halledilebileceği anlatılmak istenmiştir. Gülistân'da da zayıf ve basit görünen, hatta beğenilmeyen şehzadenin, aklını kullanarak çevresindeki tüm askerleri galeyâna getirip savaşa sokması ve savaştan gâlip ayrılmaları, onun akranlarından daha zayıf ve güçsüz olan bedeninin, aslında aklının gücü karşısında pek de bir şey ifade etmediğini ispat etmektedir. Bu konuda her iki eserin de aynı temaya vurgu yapmak istedikleri apaçık ortaya çıkmaktadır.

Kelîle ve Dimne'nin yine başka bir hikâyesinde de aynı konu üzerinde durulur. Deniz perisi ile taytava kuşu arasında geçen hikâyeye buna örnek teşkil etmektedir. Hikâyeye göre deniz kuşlarından taytava kuşunun yuvası deniz kenarındadır. Bu kuşun bir de karısı vardır. Dişi kuş erkeğine yavrulama zamanı geldiğinde deniz perisinin suyu kabartıp, yavrularını alıp götürmesinden korktuğunu ve daha güvenli bir yerde yavrulemek istediğini söyler. Bunun üzerine erkek kuş korkulacak bir şeyin olmadığını söyleyerek dişinin dediğini yapmaz. Nihayet su kabarıp yavrularını götürürce, erkek kuş dişinin sözünü dinlemediğine pişman olur ve intikamını almak için kuş topluluğuna gider. Kuş topluluğu ile beraber efendileri ve kraliçeleri olan

Anka kuşunun yanına gitmeye karar verirler. Anka'ya gidip maceralarını bir bir anlatırlar. Hep birlikte deniz perisiyle savaşa gitmek istediklerini söylerler. Anka buna olumlu cevap vererek, deniz perisinin üzerine giderler. Deniz perisi, Anka'nın kuş topluluğu ile birlikte geldiğini görünce, gücünün yetersiz olacağını düşünerek savaştan korkar ve taytava kuşunun yavrularını ona geri verir ve onunla barış yapar. Anka da bunun üzerine geri döner (Beydebâ, 2009: 106-109). Hikâyede zayıf gördüğünden dolayı düşmanını küçümseyen kimsenin hâli anlatılmıştır. Zayıf bile olsa insan düşmanından korkmalıdır. Bedeni zayıf, fakat aklını kullanan ve hile ile gâlip gelen insanın hâli, -yukarıdaki hikâyede olduğu gibi- taytava kuşu ile deniz perisinin hikâyesine benzemektedir.

Gülistân'ın Kelile Dimne'den etkilendiği gösteren ortak konularından biri de kanaat konusudur. Gülistân'ın 3. bölümü tamamen bu konu hakkındaki hikâyelerden oluşur. Yaklaşık 29 hikâyeden oluşan bölümde; kanaatin faziletleri, ilmin paradan üstünlüğü, her şeyin kararının iyi, fazlasının zarar olduğu, illetle ölmenin zilletle yaşamaktan iyi oluşu, ne kadar ihtiyaç sahibi olsan da değersiz zengin kimsenin eline bakmamak gerektiği, dünyayı seven, dünya malı için koşan kimsenin gözünü ya kanaatin ya da kara toprağın doyuracağı, insanın özünde ne ise o olduğu, değişmesinin mümkün olamayacağı gibi hususlar üzerinde durulmaktadır. Kelile ve Dimne'de, müstakil bir bölüm ya da hikâye konusu olarak kanaatin faziletlerine değinilmese de bu konu ile ilgili eserde Dimne'nin Kelile'ye, Kelile'nin Dimne'ye söylediği birtakım hikmetli sözler yer almaktadır.

"...Evet, insanlar arasında öyleleri var ki azıcık bir menfaatla bayram eder; kupkuru bir kemiği ele geçirip onunla sevinen it gibi! Erdem ve kişilik sahibi olanlar ise azıcık bir menfaatla tatmin olmazlar. Benliklerini yüceltip rahatlatacak ve 'işte biz buna layıgız' dedirtecek hedeflere erişmedikçe memnun olmazlar. Önce tavşanı parçalayan ama deveyi görünce de elindeki bırakıp deveye saldıran arslan gibi! Görmüyor musun; köpek önüne üç beş kırıntı bırakılsın diye kuyruğunu sallar ama gücü ve üstünlüğü herkesçe kabul edilen fil kendisine yem verildikçe suratı okşanmadan ve nice sevgi alâmeti gösterilmeden asla tenezzül etmez, yemez yemini! Kim ki servetle yaşar, erdemli davranır, ailesine ve kardeşlerine ikram etmeyi bilirse ömrü kısa da olsa upuzun bir hayatın sahibidir o! Oysa kendine ve yakınlarına karşı cimri davranan ve yaşam tarzı dar, sıkıcı olan var ya... İnan mezardaki bile ondan daha diridir. Sâdece karnını doyurmak için çalışan, bununla yetinen; başka bir iş yapmayan kişi ise hayvanlardan sayılır.

Kelile der ki:

- Ne demek istediğini anladım. Sen yine aklına danış ve şunu bil: Her insanın bir mevkii ve değeri vardır. Kendim o konumda tutabiliyorsa tamam; kanaatkâr olması gerekir artık. Bizim konumumuz asla duruşumuzu, tavrımızı kötü gösterecek, küçültecek bir konum değildir (Beydebâ, 2003: 59)."

Kelile ve Dimne arasındaki konuşmalardan anlaşılacağı üzere Dimne servet, zenginlik, faziletli olmanın peşinde olup basit, bayağı ve değersiz şeylere kanaat getirmenin doğru olmayacağı düşüncesini savunur. Sadece kendisi için çalışıp buna kanaat eden ve fazlasını aramayan kimseyi hayvanlara benzetir. Bunun karşısında Kelile ise insanın sahip oldukları makam, mevkii ve değer için kanaatkâr olmaları gerektiğini düşünür.

Aynı eserin "*Tasmalı Güvercin*" başlıklı hikâyesinde de kanaat ile ilgili birtakım eğitsel nitelik taşıyan ifadelerde bulunulmuştur. "Kanaat gibi güzel bir huy yoktur. Bilge kişiler derler ki: Akıllılık dersin tedbir gibisi; takva dersin zulme başvurmama gibisi; asalet dersin güzel huy gibisi ve zenginlik dersin kanaat gibisi yok. İnsanı

azimli, dayanıklı ve tahammüllü kılan şey, öz benliğindedir. En üstün huy, merhametli olmaktır. Sevginin başı sevilene güvenmektir. İleri görüşlülüğün temel ilkesi, olacağı olmayaktan ayırmaktır. Derler ki: Dilsizlik, yalan söylemekten iyidir. Fakirlik el malı yiyerek hava atmaktan iyidir (Beydebâ, 2003: 108)."

Gülistân'da 3. bölüm 2. hikâyede, birisi ilim öğrenen diğeri de para kazanan iki kardeşin karşılaştırılması üzerinden kanaat üzerine nasihatlerde bulunulmuştur. Hikâyeye göre Mısır'da iki beyzâde vardır. Bunlardan biri asrın büyük bir âlimi, diğeri de Mısır'ın maliye vekili olmuştur. Zengin olan fakir olana kendisi için saltanata eriştiğini, onun ise miskinlikte kaldığını söyleyerek hakaret etmektedir. Bunun üzerine âlimin zengin kardeşine söylediği söz dikkate şâyândır: "Kardeş ben Cenâb-ı Hakk'a ne kadar şükretsem azdır. Çünkü peygamberlerin mirasını yani ilmi buldum. Sen de Firavun'un, Hâmâ'nın mirasına kondun, yani Mısır'a mâlik oldun." der. Ardından kendisini ayak altında çiğnenen bir karıncaya benzeterek, Allah'a kendisine verdiği nimetler için ve insanları incitecek bir güç vermediği için şükrânda bulunur (Sadi, 2007: 82-83).

Eserlerde dikkat çeken bir husus da kaza-kader ve Allah inacının bazı hikâyelerde açıkça ifade edilmesidir. Gülistân'da iktidar sahiplerinin âdetleri ile ilgili olan 1. bölüm 35. hikâyede, âlim kimselerin sahip olması gerekirken, câhil kimselere rızıkların eriştiği, bu sebeple baht ve devletin iş bilmekten ziyade, Tanrı vergisi olduğu söylenmiştir. Hikâye eserde şöyle yer almaktadır:

"Mısır iklimi Harunü'r-Reşid'in idaresine geçince azgın Firavun, Mısır mülküne mağrur olarak Tanrılık dâvasına kalkışmıştı. Onu tahkir için, Mısır mülkünü kölelerimin en aşağısına vereceğim, dedi. Huseyb isminde ahmak bir kölesi vardı. Mısır valiliğine onu tâyin etti. Mezkûr kölenin aklının, dirayetinin derecesini anlatmak için derler ki: Birtakım Mısır ekincileri şikâyete geldiler ve dediler ki: Nil kenarında pamuk ekmiştik, yağmur vakitsiz geldi, pamuklarımız telef oldu. Huseyb: İyi yapmamışsınız. Yün ekmeliydiniz, dedi (Sadi, 1980: 363)."

Hikâyenin devamında âlimlerin bu konu ile ilgili sözleri de aktarılmaktadır. Bunlardan biri de kimyacının, kaygı, keder, mihnet, meşakkat içinde ölürken; ahmak bir kimsenin de viranede define bulması yönündedir. Gülistân'da anlatılan bu hikâye ile Kelîle ve Dimne'deki "*Şehzâde ile Arkadaşları*" adlı hikâyenin aynı içeriğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Hikâye Debşelm'in, kişilerin iyi ve faydalı olan şeyi ancak akıllı, uzak görüşü ve işlerde tedbirli davranması sayesinde elde ediyorlarsa yüce makamlar ve menfaatler elde eden cahil ile belâ ve zarara uğrayan akıllı ve bilgili kişilerin halini öğrenme isteğiyle anlatılır.

"Filozof:

- Anlatırlar ki dört kişi arkadaş oldular bir yolda: Biri şehzade, ikincisi tacir oğlu, üçüncüsü yakışıklı bir asilzade, dördüncüsü bir çiftçi oğluydu. Hepsi de ihtiyaç halindeydiler, gurbet elin sıkıntısı bunları sarmış, büyük zarara uğramışlar, elbiselerinden başka bir şey kalmamıştı üzerlerinde... Yolda yürürken durumlarını düşünüyorlardı. Herkes kendi bildiğince düşünüyor, kendi karakterine uygun bir çözüm sunuyordu. Şehzade dedi ki:

- Dünyanın her işi kaza ve kader iledir. İnsana ne takdir edilmişse o gelir başına. Kaza ve kadere sabretmek ve neticeyi beklemek en hayırlısıdır. Tacir oğlu:

- Akıl her şeyden üstündür!

Asilzade:

- Güzellik, söylenen şeylerden de üstündür.

Çiftçi oğlu:

- Bir işte çalışmaktan daha üstün bir şey yoktur dünyada!

Neyse, bu dört arkadaş Mitrûn kentine yaklaşınca bir kenara oturup istişare ettiler ve çiftçinin oğluna:

- Haydi git, çalış da bugünümüzün rızkını getir yanımıza, dediler.

Çiftçi oğlu kalkıp gitti; bir araştırma yaptı, tek başına dört kişinin yiyeceğini sağlayacağı bir iş var mı diye. Herkes ona 'Bu şehirde en kıymetli iş odunculuktur!' dedi. Odun şehirden üç mil ötedeydi. Çiftçi oğlu gitti, bir yük odun yaptı, şehre getirip sattı bir dirheme. Onunla yiyecek satın aldı ve şehrin kapısına şöyle yazdı: 'İnsanın bir gün boyunca durmadan çalışması bir dirhem ediyor!' Sonra aldığı yiyecekleri arkadaşlarına götürdü, beraberce yediler. Ertesi gün dediler ki:

- Bugün 'Güzellikten daha değerli bir şey yok.' diyen devralsın nöbeti!

Asilzade şehre doğru yola çıktı, kendi kendine şöyle düşünüyordu: 'Ben hiçbir şeyi beceremem! Bilmiyorum niye gireceğim bu şehre?' Ama arkadaşlarının yanına yiyeceksiz dönmekten utandı, onlardan ayrılmasına üzüldü. Epey bir yürüdüktan sonra durdu, sırtını bir ağaca dayayıp uyuyakaldı. Şehrin ayan tabakasından birinin hanımı ona rastladı, yakışıklılığına hayran kaldı. Cariyesini salarak, onu yanına getirmesini emretti. Cârîye delikanlının yanına vardı, hanımına gelmesi için kendisini takip etmesini söyledi ona. Delikanlı tüm gününü bu zengin hâtûnun yanında neşeli bir şekilde geçirdi. Akşamleyin kadın ona beş yüz dirhem verdi! Asilzade oradan çıktı. Şehrin kapısına: 'Burada güzelim bir gün, beş yüz dirhem ediyor.' diye yazdı. Paraları arkadaşlarına getirdi.

Üçüncü gün şehre tacir oğlunu saldılar:

- Haydi sen de iddia ettiğin gibi aklınla ve ticâretinle günümüz için bir şeyler ara! Tâcir oğlu çıktı. Yürüdü, yürüdü. Nihayet rıhtımda içi mallarla dolu bir ticâret gemisi gördü. O sırada bir grup tacir malları satın almak amacıyla gemiye çıkmış istişare ediyorlardı bir köşede. Birbirlerine dediler ki:

- Bugün dönelim, hiçbir şey almayalım! İyice değeri düşsün bu malların! Böylece ucuza satarlar. Gerçi mutlaka alacağız, ihtiyacımız var bu mallara ama elbirliğiyle ucuzlaştırsak iyi kâr ederiz! Uzaktan bunu işiten tâcir oğlu yolunu değiştirdi, geminin sahiplerine geldi. Gemideki tüm malları veresiye olarak yüz altına satın aldı! Sonra malı başka bir kente taşıyacak bir tâcirmiş gibi gösterdi kendini. Öteki tacirler bu haberi alınca, malın ellerinden gitmesinden korktular. Onun satın aldığı malı bin dirhem kâr bırakarak ondan satın aldılar! Bizim tacir oğlu gemi sahiplerine parayı ödedi. Öteki tacirleri gemi sahiplerine havale etti. Eldeki kârı alıp arkadaşlarına döndü ve kent kapısına şöyle yazdı. 'Bir günün akli bedeli, bin dirhemdir.' Dördüncü gün şehzadeye dediler ki:

- Haydi koş, kaza ve kaderinle çalış bize! Şehzade yürüyerek kent kapısına vardı. Orada bir peykeye oturdu. O bölgenin hükümdarı ölmüş, geriye ne çocuk ne de akraba bırakmıştı. Hükümdarın cenazesinde herkes bizimkinin önünden geçti. Bunca kederli insan arasında onun sükûneti herkesi şaşırtmıştı. Kapıcı onu azarladı:

- Sen kimsin alçak herif? Bakıyorum hükümdarımızın ölümüne üzülüyorsun, burada öylece duruyorsun. Bu laflardan sonra kapıdan kovdu onu. Kalabalık gidince şehzade tekrar geldi ve aynı yere oturdu. Cemaat hükümdarı defnedip dönünce, kapıcı onu yine gördü, öfkeyle bağırды:

- Bak, bak... Ben sana buraya oturmanı yasaklamadım mı? Onu kısıvrak yakalayan kapıcı durmadı, hapse attı! Ertesi gün kent halkı kimi başa geçireceklerini konuşmak üzere toplandılar. Ama her biri tahta göz diktiği için anlamadılar. O zaman kapıdaki görevli dedi ki:

- Dün bizim kederimize katılmayan birini gördüm! Şu kapının yanında oturan o delikanlıya ne söylediysem cevap vermedi. Ben de kapıdan kovdum. Döndüğümde o

yine orada oturuyordu. Onu casus sandığım için zindana attım. Kentin ileri gelenleri adam saldı, şehzadeyi getirdiler; niye şehre geldiğini sordular. O da anlattı:

- Ben Fevîran hükümdarının oğluyum. Babam ölünce kardeşim üstün çıktı bana... Ben de canımı kurtarmak için kaçtım. Nihayet bu ormana geldim. Delikanlı kendisiyle ilgili şeyleri anlatırken, kalabalık arasından evvelce onun babasının ülkesine gidip gelenler tanımaya başladılar onu. Babasının iyiliklerini anlatarak övdüler ve ayan takımı bu delikanlıyı hükümdar yaptı kente! Memleket halkının bir âdeti vardı. Başlarına geçen hükümdarı beyaz bir file bindirip kent etrafında dolaştırırlardı. Ona da bunu yaptılar. Delikanlı kent kapısına geldikte şöyle yazdırdı: '*Çalışmak, güzellik ve akıl... Dünyada hayır ve şer olsun, insanın başına ne gelirse ancak ve ancak Allah'ın izni, kaderi ve kazası ile. Bu hakikat Hak Teâlâ'nın bana yaptığı ihsanda da açıkça görülmüştür.*' Böylece yeni hükümdar, divânına gitti, tahtına kuruldu, eski arkadaşlarına adam gönderdi. Hepsine görev verdi. Akıllı tacir oğlunu vezir yaptı, rençber oğluna toprak verdi, yakışıklı asilzadeye de epey mal verdikten sonra, oradaki kadınların kalbini çalmasını diye sürgüne gönderdi. Sonra ülkesinin akıllı adamlarını topladı ve bir nutuk çekti:

- *Benim dostlarım, Hak Teâlâ'nın, kendilerine lûtfettiği kazancın ve hayrın ancak bir kaza ve kader ile gerçekleştiğini kesin olarak anladılar. Sizin de bunu bilmenizi ve inanmanızı istiyorum. Rabbimin bana bahsettiği her şey kader ile. Ne güzellik ne akıl ne de çalışmakla oldu bunlar. Kardeşim beni kovduğu zaman böyle bir tahta oturmak bir yana doğru dürüst hayâtımı kazanacağımdan dahi emin değildim. Hele burada olmak hiç aklıma gelmedi. Çünkü bu ülkede benden daha güzel, daha yakışıklı, daha akıllı, daha çalışkan kimseler gördüm. Rabbimin evvelce verdiği hüküm beni seoketti yücelik yoluna, kaderim sayesinde (Beydehâ, 2003: 168-170)."*

Yukarıdaki hikâyede akıllı kişilerin akıl, hüner, zekâ, yetenek gibi birtakım meziyetleri ile bazı şeyleri elde edebilmesinin yanında, tüm bunlardan uzak olan câhil kişilerin de Tanrı'nın vergisi ile, kaza ve kaderlerinde olanın gerçekleşmesi yolu ile de kazanç sahibi olabilecekleri anlatılmıştır. Şehzâde kendinden daha akıllı, daha yakışıklı ve daha çalışkan kimseler olduğu halde, Allah'ın ona evvelce verdiği hüküm ile yani kaderi sayesinde hükümdarlık koltuğuna oturduğunu söylemektedir. Bu konuda Gülistân'daki hikâyenin vermek istediği temel düşüncenin -Allah ve kaza-kader inancı, kaderin her şeye hâkim olduğu ve kimsenin onu asla aşamayacağı düşüncesi- Kelîle ve Dimne'de de yer aldığını söyleyebiliriz.

Kelîle ve Dimne'de terbiye konusu üzerine kurulan bir anlatı, eserin Gülistân üzerindeki etkisini kanıtlayacak niteliktedir. Bu konu Gülistân'ın 7. bölümünde "*Terbiyenin Tesiri Beyanındadır*" adlı müstakil kısımda ele alınmıştır. Bölümde eğitimin aslı olana tesir edeceği, hünerin tükenmeyecek bir hazine niteliğinde olduğu, herkesin eğitiminin aynı düzeyde olamayacağı, kişinin ne yaparsa onu bulacağı, her şeyin hayırlısının istenmesi gerektiği, işi işin ehline vermenin doğru olacağı, herkese kabiliyeti doğrultusunda iş vermek gerektiği gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Kelîle ve Dimne'nin "*Aslan ile Öküz*" adlı bölümünde, Kelîle'nin Dimne'ye tavsiyesiyle ortaya çıkan terbiye hususundaki bu anlatı şu şekildedir:

Rivayete göre bir dağda yaşayan bir maymun sürüsü, rüzgârlı ve yağmurlu soğuk bir gecede ateş ararlar, ancak bulamazlar. O sırada kıvılcım gibi uçan bir ateş böceği görürler ve onu ateş sanarak üzerine, topladıkları pek çok odunu koyarlar. Odunların tutuşması için üflemeğe başlarlar. Maymunların ateşi yakmak için gösterdikleri çabayı gören bir kuş, maymunlara boşuna kendilerini yormamalarını, gördükleri şeyin ateş olmadığını söyler. Kuş ne kadar uğraşsa da maymunlar onun sözünü dinlemezler. Kuş bu defa onları engellemek için yanlarına gitmeye karar verir.

O sırada kuşun yanından biri geçer ve kuşun yapmaya niyetlendiği şeyi anlayınca ona, doğrulmayacak şeyi doğrultmaya uğraşma, çünkü kesilmeyecek kadar sert olan taş üzerinde kılıç denenmez, eğilmeyen ağaçtan yay yapılmaz; boşuna uğraşma, der. Kuş adamın sözünü dinlemez, ateş böceğinin ateş olmadığını maymunlara anlatmak için onların yanlarına gider. Maymunların biri tarafından bir süre sonra da öldürülür (Beydebâ, 2009: 110).

Hikâyede doğrulmayacak şeyleri doğrultmaya çalışmamanın, aynı zamanda terbiye edilemeyecek şeyi de terbiye etmek için uğraşmamanın doğru olacağı anlatılmaya çalışılır. Dimne'nin yalancı ve kötü olan karakterini Kelîle, verdiği nasihatlerle değiştiremeyeceğini anlayınca bu hikâyeyi anlatma gereği duyar. Gülistân'da ise aynı konu şu hikâyede anlatılır:

"Vezirlerden birinin ahmak bir çocuğu vardı. Âlimlerden birisini onu yetiştirmeye memur etti. Âlim bir zaman onun terbiyesiyle meşgul oldu; fakat tâlim ve terbiye çocuğa tesir etmedi. Bunun üzerine âlim zat, çocuğun babasına, çocuk akıllanmadığı gibi beni de deli etti diye haber gönderdi.

[Eğer bir şeyin aslı, cevheri, kabiliyetli olursa terbiyenin tesiri olur. Cevheri kötü bir demiri hiçbir cilâ iyi yapamaz. Köpeği yedi denizin suyu ile yıkasan, ıslandıkça daha pis olur.] (Sadî, 1980: 470)"

Bir kimsenin aslı iyiye eğitimi tesir eder. Aslı iyi olmayanın eğitime gerek yoktur, bu sebeple düzelmeyecek şeyi de düzeltmeye uğraşmak gereksiz bir çabadan ibarettir, gibi nasihatler üzerine kurulmuş olan her iki eserdeki anlatıların benzerliği ve ulaştıkları ortak sonuç da ayrıca dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Sa'dî, 13. yy. da Fars edebiyatının önemli şairlerinden biri olarak, hayatta iken büyük bir şöhret kazanmış ve çağdaşı pek çok şair üzerinde de etki bırakmış bir sanatçıdır. Yaşadığı dönemde gazeli müstakil bir edebî tür olarak mükemmel bir seviyeye ulaştıran şair, sadece Fars edebiyatı değil, Türk edebiyatı ve Batı dünyasında da önemli izler bırakmıştır. Ancak şairin kendisinden önce yaşamış sanatçılardan da etkilendiği bir gerçektir. Sa'dî, Abdullah-ı Ensârî, Makâmât sahibi Hamîdî, Kelîle ve Dimne mütercimi Ebû'l-Meâlî Nasrullah-ı Münşî gibi sanatçıların etkisinde kalmıştır.

Gülistân Sa'dî'nin şaheserlerinden biridir. Sa'dî bilgi ve tecrübenin ışığında belagat ve fesahati ile yazıya döktüğü bu eserde, tasavvufu, ahlâkı, felsefeyi, fıkrayı ve latîfeyi birbirleriyle uyumlu bir şekilde vermiştir. Eser ahlak, terbiye, sosyal hayat, insan ruhu ve yaşayışı hakkındaki pek çok konuya temas etmiştir. Eseri Kelîle ve Dimne'ye yaklaştıran konu da tam da bu hususta ortaya çıkmıştır. Gerek üslûbu gerekse hikmetli sözleri, vecîzeleri, her birinden hayata, insana ve yaşayışa dair hisse alınacak kıssaları ile eserde, Kelîle ve Dimne'nin yer yer etkilerine rastlanmaktadır.

Dedikoduculara, söz götürüp getirenlere asla inanmamak gerektiği, kötülük edenin kötülük bulacağı, düşmanların menfaatlerinin daima bizim zıyanımızla mümkün olacağı, acele etmenin kötü neticelere ulaştıracağı, insanın ancak yeteneğinin elverdiği işlerde muvaffak olacağı, Allah'ın takdirinin insanlar istemese de yerini bulacağı, takdir etmediğinin ise bütün insanlar istese de olmayacağı gibi konular her iki eserin de aynı ahlâkî amaca hizmet üzere kaleme alınmış olduklarını göstermektedir. Kelîle ve Dimne'nin içerdiği mesajlardan, Gülistân etkilenmiş olsa da mesajları aktarım şeklinde farklılığın olduğunu söyleyebiliriz. Kelîle ve Dimne'de mizah yapmak ve eğlence oluşturmak adına konuşmalar hayvanlar arasında gerçekleşmiştir. Gülistân'da ise hikmetli sözler ya Sa'dî'nin kendi ilim ve tecrübesiyle kazandıklarını aktarma şeklinde olmuş ya da Sadî'nin çevresindeki insanların

yaşantıları, çeşitli âlim, padişah, evliyâların hayatları ve hayata dair anlatıları ile verilmiştir.

Bu çalışma ile Gülistan'ın kendisinden yüzyıllarca önce, farklı bir coğrafyada yazılmış olan Kelîle ve Dimne'den ne şekilde ve düzeyde izler taşıdığı örneklendirilmeye çalışılmıştır. Hayatta iken hayır ve güzellikte bulunmak, gövde iriliğine güvenmemek ve bunu hüner olarak görmemek, kanaatin faydaları, gizli ve açık olan her şeyi Allah'ın bileceği, kaderin önüne geçilemeyeceği, herkesin eğitiminin aynı düzeyde olmayacağı gibi konularda, özellikle örnek hikâyelerin benzerliği dikkatimizi çekmiştir. Ayrıca Gülistân'ın kahramanlarını hayvanların oluşturduğu bir hikâyesinde ve Sa'dî Şîrâzî'nin insanlara ulaştırdığı, vermeye çalıştığı mesajlarda bu etkinin izleri görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Beydebâ (2003). *Kelile ve Dimne*. (çev. Said Aykut), İstanbul: Şule Yayınları.
- Beydebâ (2009). *Kelile ve Dimne*. (çev. Ulvi Murat Kılavuz), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çiçekler, Mustafa (2008). Sa'dî-i Şîrâzî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (c. 35, ss. 405-407). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Yılmaz Orak, Kadriye, Berköz, Mahmut (2013). Kelile ve Dimne Tercümeleleri ve Kitlelerin Eğitimindeki Rolü. *Türkiyat Mecmuası*, C. 23, s. 209.
- Karaismailoğlu, Adnan (2002). Kelile ve Dimne. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (c. 25, ss. 210), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî (1980). *Bostan Gülistan*. (çev. Kılıslı Rifat Bilge), İstanbul: Meral Yay., Can Kitabevi.
- Şeyh Sadi Şîrâzî (2007). *Gülistan* (çev. Kılıslı Rifat Bilge). Ankara: Elips Kitap.
- Yazıcı, Tahsin (1996). Gülistân. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (c. 14, ss. 240-241), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Yılmaz, Ozan (2015). *Sadî'den Sudî'ye Gülistan'dan Seçmeler*. İstanbul: Hasbahçe Yay.
- Zavotçu, Gencay (2009). Sa'dî, Düşüncesi ve Etkileri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40, s. 48.